

Cap. II – Abuzul fizic asupra copilului la nivel familial

2.1. Familia și violența fizică împotriva copilului

2.1.1. Caracteristici ale comportamentului parental abuziv în familiile dezorganizate

Familia rămâne grupul social vital în asigurarea îngrijirii, protecției și educației copilului. Factorii familiari sunt ca proximitate și importanță cei care asigură dezvoltarea unei personalități armonioase, securizarea fizică, afectivă și materială a copilului.

Cu toate că familia trebuie să constituie un mediu securizant pentru copil, aici se întâlnesc frecvent diferite forme de abuz.

„Asistenții sociali, cei care lucrează în domeniul protecției copilului, se confruntă zilnic cu familii care nu oferă o îngrijire adecvată copiilor lor. Copiii sunt expuși unor tipuri diferite de neglijare, precum și unor comportamente abuzive din punct de vedere emoțional, fizic sau/și sexual” (Miftode, 2002: 211).

Abuzul familial este comis de membrii familiei copilului - în special de către cei în care copilul are încredere, cei însărcinați cu îngrijirea copilului; de aceea, abuzul asupra copilului în mediul familial prezintă un grad mai mare de gravitate decât abuzurile comise asupra copilului în instituții de ocrotire, școli etc., datorită unei „duble” traumatizări - în

urma abuzului propriu-zis și trauma legată de „lezarea” atașamentului față de persoanele în care avea încredere și pierderea sentimentului de securitate oferit de familie.

Există familii în care relațiile dintre membrii ei (părinți-copii) sunt afectate de diferite probleme care influențează ciclul normal de viață și crează tensiuni cărora părinții și copiii lor le fac față cu greu. Astfel, principalele funcții ale familiei - asigurarea confortului prin satisfacerea nevoilor tuturor membrilor familiei și creșterea noilor generații – se deteriorează treptat, iar de multe ori, pe fundalul acesta, iau naștere comportamentele abuzive îndreptate asupra copilului, care pot varia de la o palmă peste obraz dată copilului până la situații grave care pot conduce la infanticid.

„Maltratarea poate fi mai mult sau mai puțin gravă. Ea poate fi de scurtă sau de lungă durată. Poate fi asociată cu situații particulare sau poate fi cronică. În unele familii aspectul maltratării poate avea o singură dimensiune, pe când în altele copilul poate fi expus la mai multe sau chiar la toate tipurile de maltratare.

Cu toate acestea, există anumite elemente comune legate de lipsa de cunoaștere și respect a nevoilor copiilor, respingere și indiferență” (Sursa: http://www.iatp.md/cnpac/copii_maltratați/consultat pe 28.11.2003).

Unor părinți le lipsește abilitatea de a se angaja pozitiv în relația lor cu copilul și de a da prioritate nevoilor de bază ale copilului înaintea propriilor lui nevoi. Copilul poate fi plasat în situația de a trăi în anxietate sau grija continuă de ceea ce s-ar putea întâmpla. Cu oricare dintre aceste categorii am avea a face, pentru realizarea unui ajutor eficient, este indispensabilă o evaluare de ansamblu a copilului și nevoilor sale.

De obicei, abuzuri foarte grave (cum ar fi bătaia), cu consecințe extrem de nefavorabile asupra procesului de dezvoltare și maturizare psihocomportamentală a copilului, se întâlnesc în cadrul familiilor unde lipsesc dragostea, atașamentul și relațiile bazate pe încredere reciprocă. Tatăl își poate bate soția și copiii. Această situație se agravează dacă el este alcoolic. Mama de obicei manifestă un comportament pasiv, de supunere tăcută, susținut de aflarea ei prelungită la serviciu, starea ei bolnăvicioasă sau plecarea pur și simplu din familie.

Ambii părinți, la rândul lor, pot fi victimele unor abuzuri asemănătoare suferite în copilărie. Păstrând conspirația, membrii familiei se comportă de parcă în familie totul merge perfect, forțați de teama inconștientă față de destrămarea familiei și teama de a fi părăsiți. Copilul servește ca mijloc de distracție și consolare pentru părinți, deseori este folosit pentru muncile din casă și pentru a-i îngriji pe copiii mai mici, dar și pentru confortul sexual al părinților sau pentru demonstrarea puterii.

Riscul apariției abuzului asupra copilului în mediul familial depinde foarte mult de calitatea relaționării dintre părinți și copiii lor.

„În evaluarea bunăstării copilului avem tendința de a acorda mai multă importanță factorilor externi decât interacțiunii dintre părinți și copii (Killén Heap). Gray (1978) a comparat 30 de mame abuzive și un grup de control format din 30 de mame normale. Ea a descoperit că aceste grupuri nu se diferențiază unul de altul în mod semnificativ în relație cu factorii de stres la care au fost supuse. Diferența semnificativă între cele două grupări a fost abilitatea acestor mame de a reacționa cu empatie față de dependența copiilor lor și față de comportamentele agresive” (Killén, 1998: 207).

Un copil poate rezista bine unor noi dificultăți venite din exterior dacă interacțiunea cu părinții săi se caracterizează prin acceptare și angajament pozitiv din partea lor.

Rolul empatiei în relația cu abuzul a fost mai departe studiat de Letourneau. Ea a studiat relația dintre stres și agresiunile părinților și empatie. În datele obținute de la clasa de jos și cea muncitoare ea n-a găsit nici o legătură între stres și abuz. Pe de altă parte ea a descoperit că lipsa de empatie a fost variabila ce a influențat frecvența abuzurilor în condiții diferite de stres.

Studiile în care se observă interacțiunea dintre părinți și copii confirmă calitatea relației părinte-copil. Interacțiunea dintre părinți și copilul lor este decisivă pentru felul cum se percepe copilul pe el însuși și lumea din jurul său, și cum se dezvoltă.

Astfel, se poate spune că în familiile abuzive lipsa empatiei, atașamentul deficitar, slaba îndeplinire a funcțiilor parentale constituie fundamentul pe care se construiește abuzul asupra copilului, iar factorii externi

influențează viața familială, având de multe ori un rol semnificativ în consolidarea contextului maltratării.

„Familia trebuie să fie un mediu în care copilul să se simtă iubit, să fie în siguranță, să găsească un model parental și un model educațional pe care să-l aplice în viitor când va fi el însuși părinte. Dar nu întotdeauna familia este în armonie, uneori datorită unor factori interni și externi apare un dezacord și o dizarmonie ce constituie un model de alterare a relațiilor părinți-copii”.

În familia dezorganizată supravegherea și disciplina copiilor nu are loc în parametri normali. Dezacordul partenerilor naște o tensiune permanentă, agresivitate fizică și verbală, care antrenează un stres cronic. Ostilitatea permanentă între părinți se soldează cu măsuri coercitive față de copii, ceea ce le induce acestora agresivitatea (Irimescu, 2002).

Părinții care nu sunt în relații bune cu partenerul devin brusc nervoși, agresivi și violenți. Părinții deveniți agresivi nu controlează bine activitățile copilului, îl pedepsesc pentru greșeli variate, indiferent dacă au aspect pro-social sau antisocial. Aceste pedepse dure semnifică mai mult dispoziția sufletească a părintelui decât comportamentul vinovat al copiilor. Copilul se simte nemulțumit și iritat, metoda violenței nu îl învață ce trebuie să facă, ci cel mult ce nu trebuie să facă. Se ajunge astfel la o relație nefirească cu copilul și acesta încetează să mai rămână receptiv la măsurile disciplinare impuse. Acest „stil” de relație cu copilul conduce curând la agresivitate din partea lui, știut fiind că măsurile coercitive repetate cresc ostilitatea și agresivitatea.

„Există două tipuri de părinți abuzivi și prin combinare apare și cel de al treilea tip:

- părinți abuzivi din dorința de a disciplina copilul;
- părinți abuzivi din dorința, conștientizată sau nu, de a distruge copilul;
- părinți abuzivi care afirmă că doresc disciplinarea copilului negând intenția distructivă.

De obicei ei sunt cei mai periculoși căci nu-și recunosc tratamentul inacceptabil pe care îl aplică copilului” (Muntean, 2001: 64).

Între metodele educative acceptate de o societate ca fiind potrivite pentru copii și eficiente, și cele considerate ca făcând parte din categoria

tratamentelor dăunătoare dezvoltării normale a copilului există în general o delimitare, care diferă însă de la o societate la alta, de la o cultură la alta.

2.1.2. Limita dintre comportamentul normativ și comportamentul abuziv al părinților

„Fenomenul de abuz asupra copilului este prezent în toate societățile și în rândul fiecărei clase sociale, el fiind considerat un fenomen multi-dimensional rezultat din interacțiunea mai multor elemente: caracteristicile părinților și ale copiilor, procesul de interacțiune familială, contextul comunitar, cultural și societal” (Miftode, 2002: 157).

Atunci când se delimitează atitudinea normală față de copil de ceea ce se consideră un comportament abuziv este foarte important contextul socio-cultural în care trăiește copilul precum și nivelul de acceptare al societății vizavi de violență, pedeapsă fizică, statutul copilului în societate etc.

Astfel, definirea unui comportament ca fiind abuz/maltratare a copilului trebuie să fie adaptabilă (în acord) cu acel context cultural și social în care copilul trăiește, de valorile și normele pe care le promovează respectiva societate.

„Un exemplu din Canada arată că violența apare atunci când un adult folosește cuvinte considerate ofensatoare față de copil („ești rău”, „nu ești bun de nimic”). Este de neconceput folosirea bătăii ca metode educativă. În schimb, în alte culturi, respectarea autorității parentale, supunerea copilului și utilizarea pedepsei corporale fac parte din normele culturale. Ne referim la tradițiile educative din țările mediteraneene și la pedepsele corporale folosite de unele școli din Anglia” (Ionescu, 1999: 15).

În cercetarea sa privind analiza relației mamă-copil în România, Vaida (1998) înscrie abandonul copilului în contextul social, economic și politic al unui regim post-totalitar, al unei societăți în criză. Ea susține că abandonul, în măsura în care constituie un „fenomen”, reprezintă un simptom al societății românești actuale. Abandonul nu este doar o problemă singulară în fața unei situații individuale imediate, ci este și un răspuns la o problemă colectivă.

Fiecare tip de civilizație selecționează un anumit comportament normativ, acceptat ca „tratare bună a copilului”, dincolo de care ar începe comportamentul abuziv, respectiv maltratarea.

„Un comportament este considerat într-o societate dată ca fiind abuziv, dacă el depășește standardul obișnuit al comunității. Desemnarea unui anumit comportament din cadrul familial ca fiind abuz sau neglijare depinde de o serie de factori sociali și culturali” (Roth-Szamosközi, 1999: 64).

Bătaia peste fund sau o palmă dată unui copil sunt considerate în România forme acceptabile de pedepse date de către părinți. Chiar dacă un părinte aplică aceste forme de pedeapsă în mod frecvent (chiar zilnic), nici un asistent social, oricât de vehement s-ar împotrivi bătaii, nu ar putea considera justificată pedepsirea părintelui, sau decăderea lui din drepturile de părinte numai pe această bază, nici dacă acest stil parental ar prezenta urmări pe planul comportamentului și al echilibrului emoțional al copilului.

„Recunoașterea normelor culturale mai strânse sau mai largi nu înseamnă însă că profesionistul interesat de copil să nu încerce să intervină în folosul unui copil afectat de un asemenea stil parental. Intervenția sa nu va avea însă un fundament la fel de ferm ca în cazul în care legile interzic cu desăvârșire bătaia.” (Roth-Szamosközi, 1999: 64)

În Suedia sau în Olanda, astfel de pedepse sunt ilegale și dacă se dovedește că un părinte le aplică frecvent, el poate fi judecat și condamnat pentru abuz fizic împotriva propriului copil.

2.1.3. Violența fizică asupra copilului ca percept educațional în cultura tradițională românească

„În ultimii 25-30 de ani s-a încercat să se răspundă la întrebarea: de ce părinții își abuzează fizic copiii? Mulțimea de date este considerabilă. În ceea ce privește neglijarea sunt mai puține schimbări (Wolok, 1990), iar în abuzul emoțional, încă și mai puține (Covitz, 1986 și Rohner, 1986). În timpul ultimilor ani s-a ridicat adesea această problemă (Finkelhofer, 1988, Furnis, 1991)” (Killén, 1998: 110). Văzută în totalitate, se poate

vorbi chiar de o creștere a volumului de cunoștințe despre părinți în situații de maltratare.

În ciuda preocupării și distanțării noastre, există o bază mai bună decât în vremurile dinainte, pentru a se înțelege de ce se întâmplă inacceptabilul, de ce a nu gândi devine regulă și care sunt circumstanțele, care-i fac pe unii să abuzeze și pe alții să devină salvatori.

Abuzul asupra copilului este favorizat de relaționarea părinte-copil deficitară, de caracteristicile părintelui, ale copilului, de modelul cultural de educare al copilului existent în comunitate, dar nu în ultimul rând de situația socio-economică și contextul familial.

„Diferite știri și reportaje despre abuzuri asupra copiilor sunt difuzat frecvent pe toate canalele de televiziune, astfel că românii sunt conștienți de existența acestei probleme în societate. Cunoașterea se limitează însă doar la cazurile de violență extremă.

Studiile efectuate în perioada 1990-2000 arată o înrăutățire a calității vieții copiilor din România. Maltratarea copilului în societatea românească se manifestă atât în mediul social cât și în cel familial.

Percepția adulților asupra abuzului relevă lipsa acută de comunicare și mentalitatea educativă punitivă lipsită de empatie pentru copil (ca de exemplu: „Trebuie să fii sever cu copilul...”, „Bătaia e ruptă din rai!”, „Așa am fost crescut și eu...”, „Nu poți să crești un copil fără să-l bați...” (Sursa: <http://www.cmssc.ro/abuzcopii.html>, consultat pe 11.10.2003).

Abuzul este favorizat de factori obiectivi (mentalitatea românească ce consideră bătaia drept un mijloc educativ sigur, sărăcia, șomajul, apartenența la un grup social defavorizat, familiile monoparentale) și de factori subiectivi (perceperea copilului în mod nerealist, tendința de a considera copilul răspunzător pentru satisfacerea nevoilor adultului și nu invers, așteptări nerealiste din partea adultului privind colaborarea copilului, incapacitatea adultului de a avea o relație bazată pe empatie cu copilul și de a-și stăpâni propriile frustrări, care se răsfrâng, astfel, asupra copilului).

„Orice adult crede că-și poate exercita liber dreptul de a-l pedepsi pe copil, mai ales când este vorba despre propriul copil. Pedepsa fizică este folosită pentru a provoca durere. Pedepsa minoră, cea care nu periclitează fizic copilul, prin repetare sau folosită impropriu, în concordanță cu

faptele comise, poate conduce la traume psihice și variază de la lovirea cu palma până la utilizarea unor obiecte dure, rănirea, legarea, provocarea de arsuri, trasul de păr sau chiar otrăvirea” (IXth ISPCAN European Conference on Child Abuse and Neglect, 2003). În măsura în care lovirea produce vătămare, risc substanțial pentru sănătate/integritate corporală, pedeapsa gravă devine abuz fizic. La fel poate fi considerată exploatarea puterii de muncă a copilului.

Gradul abuzului diferă în funcție de vătămarea produsă copilului. Forme grave, periculoase pentru sănătatea copiilor apar uneori printre modalitățile „educative” aplicate copiilor de către un părinte, care-și exercită dreptul de a pedepsi copilul.

„E greu de decis unde începe abuzul grav, aceasta mai ales când este vorba de o pedeapsă administrată copilului. Oricât de toleranți am fi cu privire la dreptul părinților de a-și educa copiii și de a-și alege metodele educative, abuzul începe atunci când sănătatea psihică sau fizică a copilului este pusă în pericol. Pornind de la aceasta, considerăm că studiul fenomenului de abuz și neglijare poate porni de la relevarea prevalenței unor fenomene potențial cauzatoare de abuzuri, induse în comportamentele punitive ale părinților” (Roth-Szamosközi, 1999: 47).

Părintele își atribuie drepturi depline asupra modului în care își crește și își educă copilul. Dacă toate lucrurile ar merge bine, nu avea de a face cu atâtea situații în care copiii sunt supuși la atitudini incorecte, nepotrivite sau la diferite forme de abuz în propriile lor familii, al căror număr, din păcate, crește pe zi ce trece.

„Din punct de vedere cultural, în România, diferitele forme de violență sunt bine tolerate de către societate. Reamintim în sensul acesta rezultatele studiului întreprins de EPOCH (End Physical Punishment of Children Worldwide) în 1992:

- 96% din populația adultă din România nu consideră că a palmui copilul înseamnă a-l umili;
- 84% dintre părinți utilizează palmuirea copilului ca metodă de educație.

Reamintim de asemenea studiul nostru întreprins pe trei generații, care, deși a avut loc în 1997 (Muntean, 1999), rezultatele lui nu se

îndepărtează prea tare de rezultatele obținute de EPOCH în 1992” (Muntean, 2001: 63).

Într-o cercetare condusă în 1997, în Timișoara, școala generală nr. 22, pe un lot de:

- 32 de copii/elevi în clasa a VII-a;
- 36 de părinți ai acestor copii;
- 34 de bunici ai aceluiași copii

au rezultat câteva date semnificative care arată că de la o generație la alta conștiința efectelor nocive ale bătaii crește, în vreme ce incidentele de abuz fizic asupra copiilor scad, deși nu în aceeași măsură (Muntean, 1999).

Astfel: copiii recunosc în proporție de 68,7% că sunt bătuti, în vreme ce părinții lor, doar 18,7% consideră că bătaia copilului este o metodă potrivită de educație.

Apare un procent de aproape 50% de copii care sunt bătuti, deși părinții lor știu că aceasta nu este o metodă adecvată de educație.

În generația părinților, 78,1% au fost bătuti de către părinții lor, actualii bunici. Deci 60% dintre părinți care au fost bătuti în copilărie sunt conștienți de efectele negative ale bătaii. Cu toate acestea, ei utilizează bătaia în relația cu copilul lor.

Ei consideră în proporție de 84,3% că bătaia este o metodă necesară în educație.

Aceeași cercetare a investigat de asemenea opinia publică cu privire la bătaia copilului. Rezultatele arată că opinia publică consideră că în familia română abuzul fizic al copilului se întâlnește cu o frecvență de 90% (80% consideră că este un fenomen generalizat și frecvent întâlnit), 16,6% consideră bătaia ca o metodă educativă indispensabilă, iar 20% că este o metodă uneori necesară.

„În cultura tradițională românească a-ți bate copilul semnifică a face om din el și un percept educațional te învață să nu ascuzi băta de copil. Se știe că unde dă mama crește, iar bătaia e ruptă din rai. Copilului îi dai o mamă de bătaie, ș.a.m.d.

Dacă mentalitatea își recomandă aceste practici, propria ta experiență de copil ți le confirmă, și nu există nici o școală pentru cea mai dificilă și importantă meserie, aceea de părinte, părintele va apela la bătaie și

pedepse fizice fără a se întreba prea mult asupra consecințelor și a căuta alternative.” (Muntean, 2001: 63)

În absența unei pregătiri de specialitate, chiar și persoanele care lucrează cu copiii, sunt deci așa ziiși „profesioniști”, vor fi tributarii aceleiași mentalități, atât în relația cu proprii copii cât și cu cei cărora le oferă serviciile. Mentalitatea se instalează în golul lăsat de ignoranță.

S-au prelucrat diferite categorii ale abuzului fizic. Unele dintre ele fac diferențe între pedepsele disciplinare și abuzul fizic. Unii accentuează asupra faptului că scopurile sunt diferite. „Disciplinarea dorește să-l educe pe copil, indiferent de faptul că suntem sau nu de acord cu forma folosită. «Arată vergeaua și strici copilul». Un preot norvegian o spune alt fel: «Cel ce-și iubește copilul, îl pedepsește». De cealaltă parte, abuzul asupra copilului arată răbufnirile tensiunilor interioare ale părinților” (Killén, 1998: 29).

În unele țări (de exemplu Norvegia) disciplinarea fizică este deja interzisă prin lege, ceea ce nu este cazul României, din nefericire. Pedepsirea fizică a copilului constituie încă, în societatea românească, un mijloc de educare considerat mai sigur decât alte alternative și chiar unul „firesc”, dată fiind diferența de putere și poziția copilului în cadrul familiei, cu atât mai mult cu cât disciplinarea fizică a fost folosită generații de-a rândul, și chiar părinții nu au beneficiat de un alt tratament în copilăria lor, care ar fi putut să-i ajute să identifice alte mentalități de a-și educa propriul copil fără a-i afecta acestuia sănătatea și dezvoltarea fizică și psihică.

„Bătaia afectează ceea ce este mai important – sensibilitatea copilului. Chiar dacă a fost să zicem, vinovat, copilul bătut are impresia că este neînțeleș, și nu este numai o impresie, bătaia rănește profund demnitatea, îl poate face să piardă încrederea în sine și în ceilalți, diminuează comunicabilitatea și sociabilitatea și naște timiditatea” (Irimescu, 2002).

Sub aspectul psihologic, mecanismul producerii maltratării copilului precum și consecințele nu diferă fundamental de la o societate la alta. Ceea ce diferă sunt formele și frecvența de manifestare a maltratării copilului. Aceste elemente circumstanțiale ale maltratării sunt în relație

cu fundalul socio-economic și cultural, care reprezintă unul din elementele de susținere a fenomenului.

Vom găsi însă mereu aceleași raporturi definitorii între agresor și victimă și aceleași aspecte ale personalității celor implicați.

„Sub aspectul consecințelor, nu există diferențe de la o cultură la alta; ceea ce se atinge în maltratare sunt structurile de bază ale ființei umane. Acestea condiționează capacitatea individului de a se adapta eficient, de a avea o viață autonomă, ceea ce înseamnă inteligentă și creativitate în găsirea soluțiilor la micile și marile probleme ale adaptării, și de a crește copii sănătoși și normali” (Muntean, 2001: 64).

2.2. Etiologia și factorii de risc ai abuzului asupra copilului

2.2.1. Argumente în explicarea etiologiei abuzului

Abuzul asupra copilului este explicat ca un fenomen multicausal, în care factorii care privesc dezvoltarea și personalitatea copilului interacționează cu factorii personalității părinților – interacțiuni ce trebuie analizată din perspectiva nivelurilor individuale, interpersonale, instituționale și macrosociale.

„Autori precum Bronfenbrenner (1979), Carlson (1984), Garbarino, Guttman și Seely (1986) în explicarea cauzelor abuzului iau în considerare elementele situate la diferite niveluri ale mediului social:

- *al microsistemului*: tipul și mărimea familiei, natura relațiilor familiale, roluri și paternuri interacționale, influența copilului asupra dinamicii familiale, istoricul familial, evenimentele familiale cu rol de declanșare a abuzului;

- *al mezosistemului*: familia lărgită, vecinătatea, comunitatea etnică, religioasă, normele sociale, locul de muncă, valorile și relațiile suportive și

- *al macrosistemului*: atitudinea societății față de violență și față de copii, stereotipuri de sex și rol, nivelul de trai din societate, probleme sociale, politici sociale” (Miftode, 2002, pp. 162-163).